

Nowakowa, Irena / Askanas, Kazimierz

O badaniach socjologicznych nad zainteresowaniami i potrzebami kulturalnymi robotników płockich prowadzonych przez Komisję Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka T. N. P.

Notatki Płockie 6/19, 4-7

1961

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

O BADANIACH SOCJOLOGICZNYCH NAD ZAINTERESOWANIAM I POTRZEBAMI KULTURALNYMI ROBOTNIKÓW PŁOCKICH PROWADZONYCH PRZEZ KOMISJĘ BADAŃ NAD POWSTANIEM I ROZWOJEM PŁOCKA T. N. P.

Budowa Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych przekształcająca Płock w wielki ośrodek przemysłowy rodzi poważną problematykę związaną z rozbudową miasta, przeobrażeniem jego charakteru, zmianą struktur społecznych, ze znacznym napływem nowych ludzi: inteligencji technicznej, pracowników biurowych i przede wszystkim — robotników.

Rzeczą jak najbardziej słuszną z punktu widzenia potrzeb nauki i praktycznego jej wykorzystania w skali krajowej byłoby podjęcie w Płocku badań kompleksowych z zakresu nauk społecznych: zarówno socjologii jak ekonomii, psychologii społecznej, psychologii pracy i innych.

Prace takie podjęte w chwili rozpoczęcia budowy potężnego kombinatu przemysłowego pozwoliłyby na uchwycenie i prześledzenie związanych z uprzemysłowieniem miasta przeobrażeń społecznych od momentu ich narodzin.

Badania socjologiczne prowadzone w Polsce w wielu ośrodkach przemysłowych rozpoczynane były przeważnie zbyt późno, żeby uchwycić mechanizmy społeczne rządzące powstaniem nowej zbiorowości i wyniki tych badań nie zawsze mogły mieć dostatecznie duże znaczenie praktyczne.

Socjalistyczne budownictwo — to „zespół procesów o potężnej i masowej skali, planowanych, często nie dość planowanych, zawsze jednak wciągających w orbitę zorganizowanego, kolektywnego działania miliony ludzi i zawsze wymagających olbrzymiej pracy organizującej i administrującej. Te elementy socjalistycznego budownictwa wyznaczają pierwszą rolę socjologii. Organizatorzy i administratorzy procesów tego budownictwa potrzebują socjologów tak, jak potrzebują inżynierów i ekonomistów. Potrzebują ich jako ekspertów fachowych dla badania faktycznych efektów socjalnych kierowanych przez nich procesów, dla składania propozycji najbardziej skutecznych poczynań w sferze społecznych stosunków, dla wyjaśnienia możliwości jak najpełniejszego włączenia ludzkich wysiłków i ludzkiej świadomości do liczby czynników gwarantujących pomyślny wynik procesu” (Z. Bauman — O zawodzie socjologa — Kultura i Społeczeństwo Nr 3, r. 1960, str. 166).

Szybkość rozwoju industrializacji rodzi niebezpieczeństwa, z którymi trzeba walczyć i którym trzeba zapobiegać. Niebezpieczeństwa

te znane są z naszych doświadczeń i doświadczeń innych szybko rozwijających się krajów i omawiane są w literaturze naukowej polskiej i obcej.

Tworząca się w warunkach industrializacji w sposób przyspieszony nowa zbiorowość jest to niespójna, bardzo zryznicowana grupa ludzi o różnych tradycjach kulturalnych, różnym poziomie zainteresowań, ludzi pozbawionych naturalnej więzi z nowym środowiskiem i między sobą. Ta rosnąca masa przybyszów rozsadza istniejącą strukturę społeczną miasta, nie mieszcząc się w sieci istniejących urządzeń społecznych, które powinny równie szybko rozbudowywać się, żeby nadążyć rosnącym potrzebom.

Szybkie przemiany w różnych dziedzinach życia nie objęte myślą organizacyjną, wymykające się z pod zamierzonej polityki społecznej prowadzić mogą do dezorganizacji i dezintegracji społecznej.

Mechanizm działania organizacji społecznej polega na sprawowaniu kontroli nad postępowaniem instytucji, grup i jednostek, umożliwiania ich funkcjonowanie i harmonijne współdziałanie.

Dezorganizacja polega na zaburzeniach w funkcjonowaniu elementów struktury społecznej, przynosi rozkład stosunków i związków między ludźmi i grupami społecznymi. Nikną dotychczasowe zainteresowania, przewartościowują się kryteria moralne, rozpadają się istniejące dotąd postawy społeczne, jednostki i grupy często wyłamują się z obowiązujących norm.

Przykłady dezorganizacji społecznej wynikają z braku równowagi we wzroście sił wytwórczych, mechanizacji i industrializacji z jednej strony, a zaspokojenia potrzeb społecznych z drugiej strony p r z y n i o s ł a np. Nowa Huta w początkowym okresie swego rozwoju. Wypadki chuligaństwa, alkoholizm, bójki, gwałty, zabójstwa i inne przestępstwa, zwłaszcza przeciw własności społecznej przerażyły swym nasileniem opinię publiczną, zmusiły do szukania przyczyn i środków zaradczych zarówno czynniki państwowe, społeczne, jak i badaczy naukowych.

Psychologia przystosowania widzi główne źródła agresji przestępczej w złym przystosowaniu się człowieka do życia w danym środo-

wisku, w braku oparcia osobowości o silną więź społeczną kształtowaną wpływem otoczenia.

Agresja przestępcza szczególnie nieletnich, bywa interpretowana też jako konsekwencja „zahamowania dążeń dotyczących zaspokojenia podstawowych potrzeb materialnych, takich jak jedzenie, mieszkanie, bezpieczeństwo osobiste, zabawa itp. oraz potrzeb społecznych jak potrzeba przyjaźni, miłości, oparcia społecznego, to jest przyjaznego środowiska. Niemalą rolę odgrywa też niezaspokojenie potrzeb intelektualnych, moralnych, światopoglądowych, które są udziałem każdego żyjącego i rozwijającego swą osobowość człowieka”. (Cz. Czapów i St. Manturzewski: Niebezpieczne ulice — U źródeł chuligaństwa. Materiały i refleksje. Warszawa 1960, str. 203).

Czynnikami ułatwiającymi przystosowanie do nowego środowiska jest właściwa organizacja pracy i stosunków w zakładach pracy, zabezpieczenie potrzeb ekonomicznych i stworzenie warunków i urządzeń organizujących czas wolny od pracy.

Elementy ładu i organizacji umożliwiają szybsze wrastanie przybyszów w nowe środowisko, sprzyjają powstawaniu nowych więzi społecznych i kształtowaniu nowych wartościowych postaw społecznych. Organizacja życia społecznego jest niezwykle ważnym elementem wychowawczym w stosunku do młodych robotników — przybyszów i młodzieży miasta.

Siły biologiczne i psychiczne młodzieży domagają się ujęcia dla swej aktywności i sprawą wielkiej wagi jest właściwe jej ukierunkowanie.

Jedną z ważniejszych przyczyn powstania zjawisk społecznie szkodliwych zarówno w Nowej Hucie jak i w innych szybko uprzemysławianych ośrodkach był niedostatek urządzeń organizujących czas wolny od pracy.

Ażeby zapobiec tym skutkom na naszym terenie należy zadbać w maksymalnej mierze o stworzenie warunków dla właściwej ekspansji kulturalnej przybyszów, o skierowanie ich zainteresowań i energii na tory najbardziej wartościowego kulturalnie spędzania czasu.

Przed wszystkim należy udostępnić robotnikom korzystanie z dóbr kulturalnych zarówno przez zainteresowanie zakładów pracy tą dziedziną życia pracowników, jak też przez rozbudowę istniejących i tworzenie nowych urządzeń kulturalnych w mieście.

Właściwie prowadzona akcja umasowienia kultury, obejmująca czytelnictwo, radio, kino, teatr, odczyty, imprezy rozrywkowe, sportowe i inne — powinna nie tylko zapewnić ludziom interesujące i wartościowe spędzenie czasu, powinna prowadzić do wytworzenia więzi społecznych w nowym środowisku, wychowywać świadomą postawę społeczną, umoralniać i upolityczniać.

Rzeczą wielkiej wagi obok zaspokojenia odczuwanych potrzeb kulturalnych jest nadawanie im właściwego kierunku, przede wszystkim zaś rozszerzanie odczuwanych i wyrabianie nowych potrzeb kulturalnych. Potrzeby te nie mogą być zaspokajane w sposób mechaniczny z pominięciem istniejących aktualnie zainteresowań robotników.

Do rozwiązania tych problemów można przystąpić wyłącznie w oparciu o metodologiczne, naukowe zbadanie struktury społecznej załóg robotniczych, poziomu i zakresu ich zainteresowań i potrzeb kulturalnych oraz poznanie warunków dla ich zaspokojenia i aktywizacji.

Na Krajowej Naradzie Działaczy Kulturalno-Oświatowych w grudniu 1958 roku członek Komitetu Centralnego P.Z.P.R. Jerzy Morawski w referacie pt. „O szybszy rozwój socjalistycznej kultury mas pracujących, o wszechstronny i postępowy rozwój człowieka w socjalizmie” wysoko podniósł wagę badań naukowych dla praktycznych rozwiązań polityki kulturalnej:

„Jeżeli chcemy, aby polityka wyboru kulturalnego nie trafiła w próżnię, trzeba ją oprzeć na naukowych podstawach znajomości potrzeb odbiorcy, jego postawy wobec kultury, przeobrażeń zachodzących w tej postawie, wpływu różnorodnych procesów, jak industrializacji, urbanistyki na ukształtowanie się tych potrzeb”. ...Praktycy czekają niecierpliwie na pomoc nauki, na pomoc socjologów, ale spodziewają się oni również, że nauka podejmie najważniejsze problemy z punktu widzenia ich hierarchii i wagi społecznej”.

* * *

Z inicjatywą badań socjologicznych w Płocku wystąpiła Komisja Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka Towarzystwa Naukowego Płockiego prowadząca od 6 lat szeroko zakrojone prace z zakresu 12 różnych dyscyplin naukowych w powiązaniu z Instytutami i Zakładami Naukowymi Polskiej Akademii Nauk Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Łódzkiego i innych wyższych uczelni.

W wykonaniu planu pracy Komisji na rok 1960 przewidującego między innymi rozpoczęcie badań socjologicznych ustalono temat i zakres badań, ograniczając je do jednego ważnego odcinka życia społecznego — aktualnych zainteresowań i potrzeb kulturalnych robotników płockich.

Niezwykle istotnym dla zaplanowanych badań było uchwycenie momentu, w którym stosunki społeczne miasta znajdowały się jeszcze w stanie stabilności, w przededniu przeobrażeń związanych z przekształceniem się miasta w potężny, ludny ośrodek przemysłowy.

Przemiany te, przebudowując stosunki demograficzne i ekonomiczne, muszą spowodować zasadniczy przełom w układach kulturowych. Płock, niewielkie masto o dużych tradycjach kulturalnych, o nikłej przy tym dynamice spo-

lecznej zasługuje na szczególnie głębokie wejście w problematykę zachodzących zmian w zakresie kultury.

Przeprowadzenie badań w mieście o tak szczególnym charakterze, podjęte w historycznym dla Płocka momencie pozwoli na zestawienie osiągniętych wyników z rezultatami przyszłych prac badawczych z tej dziedziny, umożliwiając prześledzenie przemian społecznych wraz z postępującą industrializacją.

Komisja zwróciła się z prośbą o przyjęcie patronatu nad podjętymi pracami do kierownika Zakładu Badań Socjologicznych Polskiej Akademii Nauk w Łodzi prof. Jana Szczepańskiego, który projektowane badania uznał ze względu na ich cele naukowe jak i praktyczne za pożyteczne i cenne zamierzenie.

Ustalono metody badań, wyselekcjonowano zagadnienia prowadzące do rozwiązania głównych problemów, sprecyzowano zakres i formę pytań kwestionariusza — podstawowego narzędzia pracy, przeprowadzono badania kontrolne i próbne ich opracowanie.

Po konsultacjach z Zakładem Badań Socjologicznych, w czasie których uściślono wielkość próby reprezentacyjnej, przedyskutowano szereg zagadnień teoretycznych i natury technicznej i skontrolowano prace wstępne — prof. Szczepański zaakceptował plany badań i opracowania ich wyników.

Praca nasza opiera się na doświadczeniach innych dostępnych nam badań prowadzonych w kraju i za granicą, a główne wytyczne teoretyczne i metodologiczne czerpie z założeń socjologii marksistowskiej.

Metodą realizującą ogólne dyrektywy socjologii marksistowskiej „...*jest metoda konkretno-historyczna. Polega ona na ujmowaniu zjawisk społecznych w szeregach rozwojowych, kształtujących się historycznie, lecz równocześnie na ich badaniu w ich konkretnych warunkach i konkretnych przejawach*”. (J. Szczepański — Socjologia. W-wa 1961, str. 482).

Zasadniczymi cechami zjawisk społecznych jest ich historyczność i złożoność. Cechy te wyznaczają specyfikę badań socjologicznych, których metody i techniki badawcze stały się szeroką gałęzią wiedzy w dziedzinie socjologii.

Podstawowymi metodami badań, szczególnie przy badaniach większych zbiorowości są metody statystyczne. Metody statystyki opisowej: zestawienia ilościowe, współczynniki zbieżności, korelacji itp. dają podstawę do opisu grupy społecznej lub zjawiska społecznego.

Opis może być statyczny — dający obraz pewnego odcinka rzeczywistości społecznej; funkcjonalny — ukazujący zjawiska społeczne w ich wzajemnym powiązaniu, przenikaniu, współzależnościach i dynamiczny — rozpatrujący mechanizm powstawania zjawisk społecznych w ich historycznym rozwoju i uwarunkowaniu szeregiem innych procesów.

Badanie postaw społecznych wymaga dodatkowo stosowania metod psychologii społecznej — charakterystyki nie tylko ilościowej, ale typologicznej zbiorowości.

Metody statystyczne w badaniach terenowych powinny być wspomagane i poprzedzane obserwacją środowiska, a także szeregiem technik kontrolnych, odpowiednio dobranych w zależności od charakteru i problematyki prowadzonych badań.

W badaniach terenowych szeroko stosuje się obecnie metodę doboru próby reprezentacyjnej (sample survey).

Szczególnie dużą rolę odgrywają tu i dają pozytywne wyniki metody statystyczne i technika ankietowa.

Ustalenie wielkości próby reprezentacyjnej wymaga ścisłych obliczeń statystycznych i dokładnego zorientowania się w badanej zbiorowości. Reprezentacja musi posiadać wszystkie cechy całej zbiorowości, tak więc zarówno dobór jak i rozsiew muszą być poddane szczegółowej analizie, uwzględniającej wymagania statystyki socjologicznej.

W badaniach nad zainteresowaniami i potrzebami kulturalnymi robotników płockich zastosowana została metoda próby reprezentacyjnej łącznie z metodami statystycznymi i pomocniczymi.

Jako główny instrument badań opracowany został kwestionariusz zawierający 44 zasadnicze pytania, niektóre z nich rozbite na podpunkty, co w sumie daje 97 pytań.

Pierwsza część kwestionariusza dotyczy danych demograficznych jak płeć, wiek, stan cywilny i podstawowych cech społecznych, związanych z sytuacją rodzinną, wykształceniem i pracą.

Część druga zawiera pytania, dotyczące kontaktów społecznych trybu życia, sposobu spędzania czasu wolnego, planów życiowych i zawodowych i wreszcie konsumpcji kulturalnej, zainteresowań i potrzeb w tym zakresie. Pytania dotyczące czytelnictwa, zainteresowań i korzystania z dóbr kulturalnych są potraktowane szeroko. Ostatnie pytania mają przynieść odpowiedź, jakie urządzenia kulturalne powinny być w Płocku rozbudowane, jakie powinny powstać, co zakłady pracy i miasto powinno zrobić dla robotników w zakresie spraw kultury.

Po przeprowadzeniu z robotnikami na terenie zakładów pracy szeregu wywiadów i rozmów, które poza przyniesieniem ogólnej orientacji stworzyły pomyślną, zycziwą atmosferę dla prowadzonych badań — przystąpiono do ankietyzacji.

Kwestionariusze wypełniały specjalnie przeszkolone ankieterki w toku osobistych rozmów z robotnikami w zakładach pracy.

Zbieranie materiałów za pomocą kwestionariusza zostało zakończone w grudniu 1960 r.

Badania objęły 2445 robotników, z 13 zakładów pracy w Płocku, zatrudniających łącznie około 4.800 robotników, co stanowi ponad 50% obecnego stanu załóg.

Obok dużych zakładów, jak Fabryka Maszyn Żniwnych, Płockie Stocznie Rzemne, Rzeźnia, Petrobudowa, przebadano również pracowników

fizycznych małych zakładów: zakładów mechanicznych, cegielni, tartaku i innych, co umożliwiło otrzymanie przekroju pozwalającego na wyciągnięcie wniosków, dotyczących życia kulturalnego ogółu robotników płockich.

Przeprowadzona obecnie weryfikacja materiałów dostarczonych przez kwestionariusze pod kątem rzetelności ich wypełnienia, ilości odpowiedzi itd., w sumie — ich przydatności naukowej, każe przypuszczać, że niemal całość materiałów będzie mogła być wykorzystana do opracowania.

Dalsze przygotowanie materiałów (kategoryzacja i kodalizacja odpowiedzi) dokonywane jest pod kątem opracowania na maszynie statystycznej.

Dokonanie obliczeń bez maszyny statystycznej wymagałoby szeregu miesięcy pracy zespołu kwalifikowanych pracowników.

Umożliwienie nam przez Zakład Badań Socjologicznych korzystania z maszyny statystycznej przyspieszy w znacznym stopniu uzyskanie zestawień, co przy tak dużym materiale (2445 kwestionariuszy zawierających 97 pytań = 237165 odpowiedzi) jest tym bardziej cenne, że opracowanie wszystkich odpowiedzi do przeniesienia na karty perforowane maszyny statystycznej, przygotowanie projektów zestawień i krzyżówek jest już zajęciem długotrwałym i pracochłonnym.

Obok kwestionariusza w badaniach płockich zastosowane zostaną dodatkowe metody o zadaniach kontrolnych, uzupełniających i porównawczych, co powinno umożliwić analizę badanych zjawisk w kontekście szerszych procesów społecznych i historycznych.

Badania nasze stanowią niejako fragment badań nad zagadnieniami kultury, prowadzonymi w całym kraju.

Badania nad problemami kultury współczesnej zajmują jedno z czołowych miejsc w nauce polskiej.

W r. 1960 powstał Komitet Badań nad Kulturą Współczesną Polskiej Akademii Nauk, który zajmuje się inspiracją i koordynacją badań nad kulturą masową.

Na terenie kraju istnieje około 200 placówek prowadzących badania, dotyczące bardzo szerokiego zakresu zagadnień związanych z kulturą współczesną. Placówki te powiązane z wyższymi uczelniami, instytucjami i placówki regionalne w r. 1960 prowadziły 622 prace naukowe, w tym wiele prac długofalowych, planowanych na kilka lat.

Wg. założeń Komitetu zespół badań powinien prowadzić „do oświetlenia dwóch zasadniczych spraw. Chodzi mianowicie o zbadanie zależności istniejących między współczesnym życiem kulturalnym a kształtowaniem się świadomości społecznej, następnie zaś o poszukiwanie kryteriów, którymi mogłyby się posługiwać odpowiednio władze przy perspektywnym planowaniu konsumpcji kulturalnej” (A. Wallis — Z prac Komitetu Badań nad Kulturą Współczesną. *Kultura i Społeczeństwo* nr 3, 1960, str. 233).

Ambicje naszych badań nad zainteresowaniami i potrzebami kulturalnymi robotników płockich idą w kierunku znalezienia odpowiedzi na zagadnienia zawarte w ramach tych problemów na odcinku naszego terenu.

Kończąc niniejszą relację o prowadzonych w Płocku badaniach socjologicznych i związane z nimi rozważania, pozwalamy sobie w imieniu Komisji Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka T. N. P. wyrazić podziękowanie uczestnikom ankiety — robotnikom płockich zakładów, którzy akcję naszą przyjęli ze zrozumieniem i dopomagali jej życzliwością i szczerością swych wypowiedzi, a także tym dyrekcjom zakładów, które okazały nam pomoc i zainteresowanie, jak również ankietnikom, współpracującym w trudnych niekiedy warunkach przy zbieraniu informacji do kwestionariuszy.

HIERONIM FEICHT

PŁOCKIE ŚREDNIOWIECZNE RĘKOPISY MUZYCZNE*)

(Próba charakterystyki)

Antyfonarze i graduale obok ordynałów i pontyfikałów a nawet ewangeliarzy i niektórych mszałów, przechowywane zarówno w Płocku (w bibliotece Seminarium Duchownego) jak i poza nim (biblioteka Czartoryskich w Krakowie) zwracały dawno na siebie uwagę nie tylko badaczy historii kraju ale również badaczy historii sztuki i muzyki. Ostatni uznali je, obok zabytków gnieźnieńskich i krakowskich (diecezjalnych i klasztornych) za najważniejsze średniowieczne zabytki muzyczne, choć i kieleckie zasługują na baczną uwagę. Dziś, po objęciu zabytków płockich zaledwie jednym rzutem oka,

a więc przed rozpoczęciem systematycznego badania rękopisu po rękopisie, można już stwierdzić, że w stosunku do gnieźnieńskich i krakowskich są treściowo bogatsze, różnorodniejsze, pod wielom względami bardzo interesujące. To też już w pierwszym zarysie historii muzyki polskiej, jaki wyszedł spod pióra Ale-

*) Praca zaszczytnie znanego w kraju prof. dr Hieronima Feichta oparta jest na inwentaryzacji zabytków muzykologicznych zainicjowanej i organizowanej przez Komisję Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka TNP przy współudziale pracowników Zakładu Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego.